

G.J. van Gelder, E. de Moor, ed., *Eastward bound. Dutch ventures and adventures in the Middle East* (Orientations II; Amsterdam-Atlanta, GA: Rodopi, 1994, 178 blz., f60,-, ISBN 90 5183 717 8).

Volgens de titel gaat het bij deze bundel om een verzameling van tochten en avonturen door Nederlanders in het Midden-Oosten. Bij nadere beschouwing beperken de bijdragen zich echter niet tot Nederlandse reisonderingen maar wordt, in veel bredere zin, aandacht besteed aan het tweeslachtige karakter van de toenemende westerse betrokkenheid bij het Midden-Oosten van 1600 tot aan heden. Waarom tweeslachtig?

In ieder geval niet omdat de auteurs van deze tweede bundel uit de reeks *Orientations* zouden worstelen met een gevoel van schuld en onbehagen ten aanzien van de hegemoniale positie die westerlingen langzaam maar zeker in het Midden-Oosten gingen innemen. Het is verfrissend om te constateren dat zij zich niet laten afleiden door de behoefte toch vooral met terugwerkende kracht 'politiek correct' te zijn. Neen, het tweeslachtige van het westerse optreden lijkt voornamelijk te schuilen in het spanningsveld tussen de noodzakelijke behoefte aan zowel associatie als disassociatie met de lokale samenleving. Hier konden zeer uiteenlopende motieven aan ten grondslag liggen zoals ook moge blijken uit de verschillende personages die in deze bundel aan de orde komen: een gezant van de Verenigde Oostindische Compagnie in Yemen, een reiziger op 'Grand Tour' in Perzië, katholieke missionarissen in de Levant, 'drogmannen' (diplomatieke tussenpersonen) aan het Osmaanse hof en, wellicht nog het meest nadrukkelijk, een vrouwelijke antropoloog op veldonderzoek in Marokko.

De eerste bijdrage is van de hand van C. G. Brouwer en behandelt de zeer onplezierige ervaringen van de Nederlandse koopman Willem de Milde met de lokale Osmaanse autoriteiten in Yemen (1622-1624). Als gevolg van de Nederlandse piraterij werd deze doorsnee agent van de VOC danig in de problemen gebracht. Brouwer verhaalt in een overigens wat moeizaam Engels, hoe De Milde zich steeds meer gaat ergeren aan de Osmaanse gouverneur ter plaatse, Ahmad Fadli Basha. In zijn rapportages bevestigt De Milde het bekende stereotiepe van de 'oosterse despoot': onbetrouwbaar, gewelddadig en gierig. Niet geheel onverwacht constateert Brouwer dat dit beeld schril contrasteert met de positievere interpretatie van de Arabische chroniqueur Kani Shalabi. Hoewel de VOC-agent steeds dieper in de lokale politiek verwickeld raakt, blijkt zijn belangstelling voor de lokale samenleving volledig afwezig. De behoefte om contacten te leggen met de lokale bestuurders wordt slechts ingegeven door pragmatische motieven. Los daarvan wil De Milde het liefst zo snel mogelijk terug naar huis.

In het artikel van Jan de Hond wordt de lezer geconfronteerd met een meer verlicht motief om het Midden-Oosten aan te doen. Het gaat hier om de reizen van de Nederlandse schilder Cornelis de Bruyn (1652-1726/1727) naar de Levant en Perzië. De Bruyn werd gedreven door een mengeling van nieuwsgierigheid en een wens naar culturele vorming. Ondanks dat hij de lokale talen niet beheerst en, zoals gebruikelijk, de bekende clichés van zijn voorgangers herhaalt, blijken zijn commentaren genuanceerd en rijk aan informatie. Volgens de auteur staat De Bruyn hiermede aan het begin van de Verlichting. Tegelijkertijd echter markeert deze nieuwe drang naar kennis en ervaring de verdergaande divergentie tussen de belevingswereld van de Europese waarnemer en zijn Arabische omgeving.

De bijdragen van Johan van Droffelaaren Richard van Leeuwen gaan beide in op de activiteiten van de katholieke missie-orde in de Levant. Van Droffelaar bestudeert vooral de manier waarop de Nederlanders zich ontfemden over de franciscanen en hoe hun protectie-politiek interfereerde met het wel en wee van de wisselende internationale betrekkingen. Zeer wel hierop aansluitend geeft Van Leeuwen in zijn betoog een lokale dimensie aan het opereren van de

orden. Interessant is zijn waarneming dat de jezuïeten-vestiging in Ayn Tura in Libanon een zeer complexe juridische en economische grondslag kende waarbij zowel Franse, katholieke, lokaal Maronitische en Osmaanse netwerken een rol speelden. Deze vermenging van jurisdicties begon pas aan het einde van de achttiende eeuw tot conflicten te leiden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ook juist in deze periode het klooster veranderde van een meer geïntegreerde vrome stichting (*auqaf*) in een exotisch *fremdkörper*.

Op basis van het boeiende materiaal over de drogman dynastieën benadrukt Alexander de Groot in zijn artikel de onmisbare rol die zij als intermediair aan het Osmaanse hof vervulden. De drogman representeerde niet alleen de belangen van zijn steeds wisselende Europese werkgevers maar fungeerde tevens als voorloper van de Osmaanse verwestering. In de negentiende eeuw daarentegen worden de eens zo eclectische drogman netwerken steeds sterker generationaliseerd en afgezonderd van de lokale *imbroglio's*.

In het laatste artikel wordt de lezer opnieuw geconfronteerd met de moeizame zoektocht naar het evenwicht tussen enerzijds het opgaan in, en anderzijds, het afstand nemen van de lokale samenleving. In het geval van de antropologe Marjo Buitelaar betekent dit vooral het dilemma van de 'participant-observator', met andere woorden, tussen participatie met, en wetenschappelijke observatie van Marokkaanse vrouwen. Ook de antropoloog kan er niet omheen: de objectivering van de 'ander' moet nu eenmaal gepaard gaan met een zekere mate van distantiëring en vervreemding.

Al met al verdient de bundel alle lof voor het hoge inhoudelijke gehalte van de bijdragen. Het valt echter te betreuren dat het ontbreekt aan een begeleidende inleiding die de lezer kan wijzen op het bindende thema van de diverse artikelen. Ik hoop dat de samenstellers mij dan ook zullen vergeven dat ik hiermede in retrospectief alsnog een poging daartoe heb ondernomen.

Jos Gommans

— H.B. van Aller, *Van kolonie tot koninkrijksdeel. De staatkundige geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba van 1634 tot 1994* (Dissertatie Maastricht 1994, Dissertatie-serie Vakgroep staatsrecht, Rijksuniversiteit Groningen I; Groningen: Wolters-Noordhoff, 1994, xvii + 631 blz., f89,-, ISBN 90 01 045590 1).

Dit boek behandelt de geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba vanaf de Nederlandse kolonisatie. Na een inleidend hoofdstuk komt in chronologische volgorde een aantal perioden in de geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba aan bod. De schrijfster laat haar geschiedenis beginnen in 1634 (hoofdstuk 2, De Nederlandse kolonisatie van de West). Het bestuur van de Westindische compagnie komt aan de orde, daaronder mede begrepen de vernieuwingen in octrooi en organisatie van 1674, alsmede de staatkundige reorganisaties ten tijde van koning Willem I en II. Het regeringsreglement van 1865 markeert een nieuwe periode (hoofdstuk 4, De periode van de koloniale stabilisatie 1865-1936). Het staatsverband van Curaçao met vijf aan haar onderhorige eilanden, te weten Aruba, Bonaire, Sint Eustatius, Saba en Sint Maarten, zoals ingesteld in 1845 wordt bestendig in het regeringsreglement van 1865. In dat reglement krijgt de leer van de machtscheiding (*trias politica*) nader gestalte. Twee politieke ontwikkelingen vragen om aandacht van Nederlandse zijde. Curaçaose betrokkenheid bij Venezolaanse opstanden schaaft de verhouding tussen Nederland en (olieproducent) Venezuela, terwijl in het interbellum de roep om kiesrecht vanuit Curaçao in Nederland niet meer te negeren valt. De staatsregeling van 1936 brengt vernieuwingen in de vorm van